

DEVİRİME VURULAN PRANGA

Cumhuriyet'in kovduğu emperyalizm
bu topraklara nasıl geri döndü?

MAHMUT ASLAN

telgrāfhane
yayınları

İÇİNDEKİLER

BİLİNSİN DİYE: UYUŞTURULAMAYIZ BİZ	7
GİRİŞ.....	9
1. BÖLÜM İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRK-AMERİKAN YAKINLAŞMASI.....	17
1.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI	17
1.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI.....	22
1.3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	28
1.3.1. Türkiye'yi Savaşa Sokma Gayretleri ve Konferanslar	28
1.3.2. Sovyet Tehdidi ve Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Sorunu.....	36
1.3.3. ABD'nin Politika Değişikliği ve Türkiye'yi Destekleme Kararı	44
1.3.4. Türk-Amerikan Yakınlaşması.....	48
2. BÖLÜM TRUMAN DOKTRİNİ VE UYGULANMASI	54
2.1. DOKTRİN'İN ORTAYA ÇIKMASININ NEDENLERİ	54
2.2. DOKTRİN'İN İLANI.....	57
2.3. DOKTRİN'İN AMERİKAN KONGRESİ'NDE TARTIŞILMASI VE YASALAŞMASI	59
2.4. TÜRK-AMERİKAN YARDIM ANTLAŞMASI	62
2.4.1. Antlaşmanın TBMM'de Onaylanması	63
2.4.2. Yardımların Alınması.....	65
2.5. MARSHALL PLANI'NIN UYGULANMASI	71
2.6. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NİN DOKTRİN KARŞISINDAKİ TUTUMU.....	75

3. BÖLÜM İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ABD DIŞ POLİTİKASININ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE ETKİLERİ	78
3.1. İÇ POLİTİKADAKİ ETKİLER	78
3.1.1. Çok Partili Hayata Geçiş	78
3.1.2. Ekonomik Değişim	94
3.1.3. Sosyal ve Kültürel Değişim	98
3.2. DIŞ POLİTİKADAKİ ETKİLER	112
3.2.1. Türkiye'nin Batı Yanlısı Siyaseti	112
3.2.2. NATO ve Türkiye	114
NATO'YA TEPKİLER	121
SONUÇ	126
EKLER	129
EK-1: BİRLEŞİK DEVLETLER BAŞKANI'NIN YUNANİSTAN VE TÜRKİYE'YE YAPILACAK YARDIM HAKKINDAKİ KONGREYE MESAJI (12 MART 1947)	130
EK-2: YUNANİSTAN VE TÜRKİYE'YE YAPILACAK YARDIM HAKKINDA KANUN	139
EK-3: TÜRKİYE'YE YAPILACAK YARDIMLAR HAKKINDA ANLAŞMA	146

*Daha güzel bir dünya yaratmak için çalışan
bütün vicdanlı insanlara...*

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ü.H.F.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
A.Ü.S.B.F.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
BM	: Birleşmiş Milletler
Bkz.	: Bakınız.
CIA	: Central Intelligence Agency (Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı)
CHF/P	: Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed	: Editör
FRUS	: Foreign Relations of the United States
HF	: Halk Fırkası
H.Ü.A.İ.İ.T.E.	: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NY	: New York
OEEC	: Organisation for European Economic Cooperation (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
U.S.	: United States (Amerika Birleşik Devletleri)
Yay.	: Yayınları
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
Volume	: Vol.

BİLİNSİN DİYE: UYUŞTURULAMAYIZ BİZ

IŞIK KANSU

O sorunun yanıtı epeydir tartışılır Türkiye’de. Siyaset alanında, akademik alanda, basında...

Batılılaşmaktan ne anlamalıyız?

Hani neredeyse 200 yıldır yanıtı aranan bir soru budur.

Ta Sened-i İttifak’a, Tanzimat Fermanı’na dayanan bir sorunsaldır...

Batı’ya teslim olmak mı, Batı’ya özenmek mi, Batılı gibi olmak mı, hangisi?

Kemalistlerin bu konuda düşünceleri çok açık, seçik, dahası durudur:

Batılılaşmaktan biz, çağdaş uygarlığı anlarız!

Kemalistlerin gerçekleştirdiği Türk devrimi, insanlıkta yepyeni bir aşamadır.

Türk devrimi, çağdaş uygarlığa bağımsızlık aşısını vurarak, Türkiye’nin sınırlarını da aşarak evrenselleşme katına ulaşmıştır.

Amerikan devrimi, Fransız devrimi, Rus devriminin tüm

kazanımlarını, birikimlerini içinde barındıran Türk devrimi; geri kalmış, sömürge konumuna düşürülmüş Doğu toplumlarına hem uygarlık, hem de bağımsızlık açısından örnek oluşturan, -düşlerin laboratuvarlarında değil- doğrudan yaşama geçirilmiş özgün bir deneyim ve uygulamadır.

Atatürk'ün elinden çıkan 1920 tarihli "Halkçılık Bildirgesi"ndeki "halkı emperyalizm ve kapitalizmin zor ve kıyımından kurtarma" hedefi üzerinde yükselen Türk devriminin, bugün içindeki gericiler ve dıştaki sömürücüler tarafından kötülenmek, küçültülmek, aşağılanmak, sonuçta yok edilmek istenmesinin ardındaki gerekçe de, bu özgün deneyim ve uygulayımın hâlâ geçerli ve yaşama geçirilebilir oluşudur.

Türk devriminin üstünü örtme, başkalaştırma, geçersiz kılma; dolayısıyla Türkiye'yi, dolayısıyla dünyanın ezilen uluslarını, yeniden Ortaçağ'a ve sömürge düzenine itme, emperyalizme bağımlı kılma çabaları, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana sürüyor aslında.

Mahmut Aslan'ın elinizdeki kitabı, işte bu kötücül çabaların bilimsel bilinçle algılanarak, tarihsel bir akış içinde somut veri ve belgelere dayanarak açıklanmasına öncülük ediyor.

Mahmut Aslan, bu çalışması ile; bir büyük birikimin yok sayılamayacağını, her uğursuz sarsıntıda dipdiri yeniden, yeniden körpe sürgünler vereceğini, uygarlık ve bağımsızlığın baskılanamayacağını, halkların uyuşturulmasının olanaksız olduğunu kanıtlıyor.

GİRİŞ

Elinizdeki bu kitap bir yüksek lisans tezi olarak yazıldı. Yazılmasının amacı emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşı vermiş ve kazanan bir ulusun nasıl olup da yeniden emperyalizmin prangası altına girdiğiydi. Bu konu hep kafamı kurcalamıştı.

Ülkenin bugüne gelmesinin faturasını karşı devrimci kafalar, Atatürk'ün yaşadığı ve devrimleri yaptığı 1930'lu yıllarda yapılanlara yıkmaktadır. Bütün Müslüman coğrafyasında laik, demokratik ve çağdaş bir ülke kuranlar, özellikle de Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bu tür eleştirileri hak etmemektedir. Cumhuriyet Devrimi'nin yanlışları yok mudur? Elbette vardır. Ancak devrimlerin yaptığı doğrular, yanlışlarının kat ve kat üstündedir.

Atatürk döneminin ana özelliği, bağımsızlıkçı politikalarıdır. Dış politikada bağımsızlık, ekonomide bağımsızlık gibi. Ülkenin bugüne gelmesinin ana sebebi; Atatürk sonrasında, özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrasında, izlenen bağımsızlıkçı politikaların bir tarafa bırakılmasıdır.

Lozan Konferansı sırasında Lord Curzon'un İnönü'ye söylediği şu sözün: "İleride dara düşüp bize yardım için geldiğinizde, burada reddettiğiniz her şeyi, cebimden çıkartıp önünüze koyacağım..." 2. Dünya Savaşı sonrasında nasıl gerçek-

leştğini kitabın bütün seyri boyunca gözlemleyeceksiniz.

Kitabın genel seyrini kısaca özetlemek gerekirse aşağıdaki gibidir.

Türk Amerikan ilişkileri resmen, Amerika ile Osmanlı Devleti arasında Mayıs 1830'da imzalanan "Ticaret ve Seyri-Sefain Antlaşması"¹ ile başlamıştır. Ancak, kayıtlara göre Amerikan ticaret gemilerinin İstanbul'u daha 1786'da ziyaret ettikleri bilinmektedir. Türk Amerikan ilişkileri, Osmanlı döneminde genelde ekonomik sahada gelişmiştir. Cumhuriyet döneminde ise 1947'ye kadar iki devlet arasında çok fazla bir yakınlaşma söz konusu olmamıştır. Başlangıçta, Millî Mücadele döneminde izlediği tutumdan dolayı Türkiye'de Amerika'ya karşı bir sempati doğmuştur. Ancak, Lozan Antlaşması'ndaki azınlık hakları ve kapitülasyonlar konusundaki kararlar nedeniyle, Ermeni lobisinin de etkisiyle ABD Senatosu tarafından Lozan Antlaşması onaylanmamıştır.²

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından, 1927 yılında kurulan resmî temaslara kadar geçen süreç, bunun olumsuz etkisi altında geçmiştir. 1927 yılında açılan resmî temsilciliklerle temelleri atılan ilişkiler, ülkelerin kendi ekonomik sorunları ile meşgul olmalarından dolayı fazla bir gelişme gösterememiştir.³ İkinci Dünya Savaşı ile iki ülke arasındaki ilişkilerde başlayan hareketlilik, 1947 yılından itibaren müttefiklik boyutlarına ulaşarak zaman zaman kopma noktasına gelse dahi ortak menfaatler nedeniyle bu paralelde günümüze ka-

---

1 Fahir Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı), Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 1; Antlaşmanın detayları için Ibid. s. 1-4

2 Bruce W. Jentleson, Encyclopedia of U.S. Foreign Relations, Vol. 4, Oxford University Press, New York, 1997, s. 220.

3 Bkz.: Allan Nevin, Henry Steele Commager, ABD Tarihi, Çev. Halil İnalçık, Doğubatı Yay., Ankara, 2005.

dar sürdürülmüştür.⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya, hem Avrupa hem de uluslararası sistem açısından çok büyük değişikliklere tanık oldu. Avrupalı büyük güçler, savaş sonrasında uluslararası politika ve ekonomide başat aktör olma pozisyonlarını yitirdi. Avrupalı büyük devletlerin yerini başat aktörler olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) aldı. Böylece ABD liderliğindeki kapitalist blok ile SSCB liderliğindeki sosyalist blok arasında 1990'ların başına kadar sürecek olan siyasal, ekonomik ve askerî rekabete dayalı "iki kutuplu sistem" dönemi başladı.

Sovyetler Birliği'nin, 2. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru başlayan ve 1945 yılında Boğazların statüsünün yeniden görüşülmesi isteği, Türk yöneticilerindeki savaşın sonlarına doğru oluşmaya başlamış olan kaygıları, onları tedbir almaya yöneltmiştir. Bu durumda denge unsuru olarak ilk akla gelen İngiltere, savaşın yaratmış olduğu yıkım nedeniyle gerekli desteği sağlayabilecek durumda değildir. Diğer alternatif ise ABD'dir. Ancak, savaşın iki büyük gücünden biri olarak çıkan ABD, başlangıçta Sovyet tehdidini algılamakta tereddütlü davranmıştır. Fakat müttefiki Sovyetler'in savaş sonrası izlediği politikalarından yavaş yavaş rahatsız olmaya başlayan ABD, Truman'ın başkan olması ile birlikte politikalarında değişiklik yapmaya başlamıştır. Sovyet nüfuzunun tüm Doğu Avrupa ülkelerinde kurulmasıyla birlikte Amerikan yöneticileri, dünyanın diğer ülkelerindeki Sovyet yayılcılığı girişimlerine karşı daha dikkatli ve kararlı olmaları gerek-

---

4 Bkz.: Fahir, Armaoğlu, "Yarım Yüzyılın Türk Amerikan İlişkileri 1947-1997", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyumu'nda Sunulan Tebliğler, TTK, Ankara, 1999, s. 422; Fahir Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, TTK, Ankara, 1991.

tiğine inanmışlardır.⁵ ABD'nin yeni tehdit algılamasına göre, hemen hemen her yerde nüfuzunu artırmak isteyen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Balkanlar ve Orta Doğu için en büyük tehdittir ve Türkiye burada kilit bir noktada durmaktadır.

Sovyetler Birliği'ni çevreleme ve durdurma politikasının gereği olarak, ABD, Sovyetler Birliği'nin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya yayılma yolları üzerinde bulunan Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik ve siyasi destek sağlama kararı almıştır.

Alınan bu kararlar başlanan ABD-Türkiye ittifakını yaratan nedenler ve ortam, yapılan birçok araştırma ve incelemede detaylı olarak ortaya konmuştur. Bu çalışmalarda, Türkiye'nin Batılılaşma politikası, ekonomisini geliştirmek ve savunmasını güçlendirmek için dış yardıma ihtiyaç duyması, ABD'nin tüm dünya üzerindeki çıkarlarının ve stratejilerinin önemi, uluslararası sistem, ittifak anlayışları ve teorileri gibi bu ittifakı etkileyen konuların üzerinde durulmuştur.⁶

Türk-Amerikan ittifakının kuruluş nedenlerini ittifak teorileri ile inceleyen kaynaklara göre, Türkiye'nin ittifak kurma sebebi genel olarak üç başlık altında toplanmaktadır; güvenliği sağlamak, askerî ve ekonomik yardımlarla ülkesini kalındırmak ve Batı tipi devlet yapısını güçlendirmek. Amerika Birleşik Devletleri'nin ittifak sebepleri ise Orta Doğu'daki çı-

---

5 Jentleson, a.g.e., s. 220.

6 Bkz.: Nasuh Uslu, Türk Amerikan İlişkileri, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000; Stephen Walt, The Origin of Alliance, Ithaca and London, Cornell University Press, 1987; Zeynep Dağı, Uluslararası Politikayı Anlamak, Alfa Yay., İstanbul, 2007. Bu alanda yapılmış olan tezler için bkz.: Mehmet Atay, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dünya Siyasal Ortamında Türkiye'nin İttifak Arayışları ve NATO'ya Giriş Süreci, İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1997; Banu Eligür, Turkey's Quest For A Western Alliance (1945-1952): A Reinterpretation, Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999; Yusuf Sarımay, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya girişi (1939-1952), H.Ü.A.İ.T.E Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985.

karlarına ve SSCB'yi çevreleme politikasına dayanmaktadır.

Uluslararası sistemde kendisinden çok daha güçlü bir dış tehditle karşılaşan daha zayıf olan ülkeler, kendi güvenliklerini sağlayamayacaklarından o güce karşı denge oluşturabilecek daha güçlü devletlerin ittifak ve yardımlarını elde etmeye çalışırlar. Daha zayıf bir devletle ittifak kuran büyük bir devlet ise, bu yolla nüfuzunu stratejik yerlere doğru yaymak ve temel düşmanın küçük devletlerin kaynaklarına sahip olmasını engellemek ister.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'yi, Sovyet yayılmacılığının önünü kesebilecek en önemli engel olarak görmüş ve Türkiye'ye askerî, ekonomik ve siyasi destek sağlamıştır. Bu desteklerin sonucunda ise Türkiye, Batı'nın Sovyetler'e karşı sınır karakolu hâlini almıştır.

İttifak kurma gerekçeleri arasında ekonomik ve askerî gerekçeler de vardır. Savaş yıllarının yaratmış olduğu tahribattan sonra savaşın sona ermesine rağmen Sovyet tehditleri karşısında terhis edilemeyen çok büyük bir ordu, Türk ekonomisinin ihtiyaçlarını daha da artırmıştır. Bunun yanında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin o zamanki yapısı Sovyetler'e karşı bir varlık gösterecek durumda değildi. Acilen yeniden yapılandırılması ve modern araç ve gereçle donatılması gerekmektedir.

ABD'nin dış politikasını etkileyen faktörlerin başında hiç kuşkusuz birinci sırayı Sovyetler'i sınırlandırma politikası almaktadır. Diğer etken ise, hür dünyanın lideri olarak gördükleri ABD'nin, dünya devletlerine karşı sorumluluğunu yerine getirmesi gerektiğine inanmalarıdır.

Savaş sonrası Sovyet tehditleri karşısında dış destek arayışındaki Türkiye'nin, 1945 yılından itibaren bu bağlamda

takep edeceği dış politikası, çalışmamızın birinci bölümünde değerlendirilecektir.

İttifak arayışlarında ortak veya benzer ideolojiler de belirli bir öneme sahiptir. Yukarıda belirtilen gerekçeler kadar ön planda olmasa da devletler, kendileri ile benzer ideoloji ya da kültürel değerlere sahip olan ülkelerle ittifak kurmayı tercih etmektedirler. Böyle ittifaklar daha az sorunlu ve uzun süreli olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneticileri, kurulduğu günlerden itibaren Türkiye'nin, Batı dünyası ile ortak değerlerini benimseyen, demokratik ve laik bir ülke olduğunu vurgulamışlardır.

Türk yöneticiler baştan itibaren, Batı ile olan ilişkilerde ideolojiye daha fazla önem vermiş ve Batılı ülkelerle kurulacak olan ittifakın ülke içerisinde Batılılaşma politikalarının hayata geçirilmesinde yardımcı olacağını düşünmüşlerdir. Ancak, Amerika açısından bu gerekçe pek bir değer taşımamaktadır. Ortak ve benzer ideolojilerle ifade edilmek istenen aslında iç siyasette yaşananlardır. Bazen hkmetler ya da yöneticiler, iç politikada yaptıkları hataları örtmek ve içeride istikrarı sağlamak amacıyla da başka devletlerle ittifak kurmak yoluna gitmektedirler. Güçlü ve uluslararası alanda saygın bir yere sahip olan bir devletin desteğini sağlayan hkmetler, içeride halkın gözünde saygınlık kazanarak hatalarını kapatabileceklerini zannetmektedirler. Türkiye'de de yöneticiler, Batı ile kurulan ittifakları, Türkiye'nin siyasi ve demokratik gelişmesinin onaylanması ve Batı devletleri ayarında bir öneme sahip olmak olarak yorumlamışlardır.

Kitabın ikinci bölümünde Truman Doktrini ve Marshall Yardımlarının nasıl oluştuğu Amerika ve Türk kamuoyunda bu planlara karşı nasıl bir bakış sergilendiği ve Sovyetler Birliği'nin bu doktrin karşısındaki tutumu ele alınmıştır.

Müttefikler'in oluşturduğu *demokrasi cephesinin* galibiyeti ve savaş sonrası dünya üzerinde yaratmak istedikleri *yeni düzen* arayışı; savaş sonrası düzene yönelik müttefikler arasında başlayan ayrışma; İngiltere'nin ekonomisinde ve etki alanına hâkimiyet konusunda yaşadığı sıkıntıların hepsi birden Türkiye üzerinde büyük etkiler yaratmıştır. Bunlardan en önemlisi de iç siyasette yaşanmıştır.

Cumhuriyet'in başlarından itibaren başarısız denemelere rağmen sürdürülen Batı tarzı çok partili hayata geçiş isteği, uygun şartların oluşmasıyla veya Batılıların zorlamasıyla bu dönemde hayata geçirilmiştir. Çok partili hayata geçiş süreci ve Türkiye'de yaşanan birçok değişime tanıklık eden 1945-1952 arasındaki yıllar, üçüncü bölümde incelenecektir.

1. BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRK-AMERİKAN YAKINLAŞMASI

1.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI

1823-1939 döneminde, Amerika Birleşik Devletleri, kendini Avrupa devletler sisteminden izole etmiş ve Monroe Doktrini ışığında bir yalnızlık politikası tercih etmiştir. Bu dönemde Amerikan dış politikasının mantığı, kendi iç idari sistemi üzerinden şekil almış, eyalet sistemi ve diğer ülkelerle ilgili Amerikan sistemi arasındaki gerilim ve birbirini etkileyen faktörlerden oluşmuştur. John Spanier, Amerikan eyalet sistemini şu şekilde özetlemiştir:

Eyalet sisteminde, her üye yüksek bir derecede ehemmiyetsizlik hissetmeye eğilimlidir. “Kendini” koruma, diğer potansiyel düşman eyalete karşı savunmadır. Bu da ancak diğer komşu eyalete göre güçlü olmakla sağlanabilirdi... Güç politikası, her eyaletin kendi güvenliğiyle ilgili endişelerinden ortaya çıkar. Bu koşullar altında güç dengesi, eyalet sisteminin